

ג' תרעומות: בעה"ב ופועלים, חמור כחוש, ועזיבת הספינה

א. בבא מציעא עה-עו:

משנה: השוכר את האומנין והטעו זה את זה אין להם זה על זה אלא תרעומת...

גמרא: "חזרו זה בזה" לא קתני אלא "הטעו זה את זה" - דאטעו פועלים אהדדי. היכי דמי?

דאמר ליה בעל הבית זיל אוגר לי פועלים ואזל איהו ואטעינהו. היכי דמי?...?

- דאמר להו [שליח בעה"ב] "שכרכם על בעל הבית" [והוא הוסיף על הצעת בעה"ב] - ולחזי פועלים היכי מיתגרי? לא צריכא דאיכא דמגר בארבעה ואיכא דמתגר בתלתא, דאמרו ליה "אי לאו דאמרת לן בארבעה, טרחינן ומתגרינן בארבעה."
 - איבעית אימא הכא בבעל הבית עסקינן, דאמרו ליה "אי לאו דאמרת לן בארבעה, הוה זילא בן מילתא לאתגורי."
 - איבעית אימא לעולם בפועלים עסקינן, דאמרי ליה "כיון דאמרת לן בארבעה, טרחינן ועבדינן לך עבידתא שפירתא..."
 - איבעית אימא לעולם דאמר ליה בעל הבית בארבעה ואזל איהו אמר להו בתלתא, ודקאמרת 'סבור וקביל', דאמרי ליה "לית לך 'אל תמנע טוב מבעליו'?"...
- איבעית אימא האי תנא "חזרו" נמי "הטעו" קרי ליה, דתניא "השוכר את האומנין והטעו את בעל הבית, או בעל הבית הטעה אותן, אין להם זה על זה אלא תרעומת." במה דברים אמורים? שלא הלכו...

ב. רש"י מסכת בבא מציעא דף עו עמוד ב

אין להן זה על זה אלא תרעומת - דאמר להן: תשכירו עצמכם לאחרים, ואינהו נמי אמרו ליה כי הדרי בהו: צא ושכור אחרים, ומיהו, תרעומת איכא, שיהו צריכים לחזור זה אחר פועלים וזה אחר שוכרים, ותביעת ממון ליכא, דהא דברים בעלמא נינהו.

ג. בבא מציעא עט ע"א

אמר רבה בר רב הונא אמר רב: השוכר את החמור לרכוב עליה ומתה לו בחצי הדרך, נותן לו שכרו של חצי הדרך, ואין לו עליו אלא תרעומת. היכי דמי?

- אי דשכיח לאגורי, תרעומות מאי עבידתיה?
- אי דלא שכיח לאגורי, אגרא בעי למיתב ליה?!
- לעולם דלא שכיח לאגורי, ומשום דאמר ליה [בעה"ב] "אילו בעית למיתי עד הכא, לאו אגרא בעית למיתב?"

ד. תוספות מסכת בבא מציעא דף עט עמוד א

אילו עד הכא בעית למיתי לאו אגרא בעית למיתב – תימה, דהשתא מיהא דלאו עד הכא בעי למיתי, למה יתן לו שכר?

- וי"ל דהא דקאמר "לעולם דלא שכיח לאגורי" היינו לפי אותן דמים שהשכיר מזה, אבל בטפי פורתא ימצא להשכיר, והרי נהנה במה שבא עד כאן, לכך נותן לו חצי שכרו. ואין צריך לפחות המשכיר משכרו מה שזה נותן עתה יותר מעט מכאן ואילך כיון דהוא אנוס.
- א"נ כגון שיוכל למכור סחורתו במקום שמת החמור וירויח בה ויש סוחרים הרבה שאין מביאין סחורתן אלא עד כאן, לכך יתן חצי שכרו.

ה. בבא מציעא עט ע"ב

תנו רבנן: השוכר את הספינה ופרקה לה בחצי הדרך, נותן לו שכרו של חצי הדרך ואין לו עליו אלא תרעומת. היכי דמי?

- אילימא דקא משכח [עוד שוכרים] לאגורה, אמאי אית ליה תרעומת?
- ואי דלא קא משכח [עוד שוכרים] לאגורה, כוליה אגרה בעי שלומי!
- לעולם דקא משכח לאגורה, אלא אמאי אית ליה תרעומת? משום רפסתא דספינתא.
 - אי הכי טענתא מעלייתא הוא וממונא אית ליה גביה!
- אלא מאי 'פרקה'? דפרקה לטועניה בגויה. אלא מאי תרעומת?
 - משום שינוי דעתא.
 - אי נמי לאשלא יתירא.

ו. רש"י מסכת בבא מציעא דף עט עמוד ב

דפרקה לטועניה בגויה - בחצי הדרך הוסיף לתת בה חבילות שהיו לו לשם, והוא התנה מתחילה לכך ליתן בתוכה כאשר ירצה, והשכר לפי חשבון המשואות והדרך, הלכך נותן לו שכר תוספת המשאוי של חצי הדרך. משום שינוי דעתא - הייתי סבור ללכת מהר ולחזור מהר.

לאשלא יתירתא - צריך אני לקנות חבלים ביוקר כאן שכשהספינה מכבדת צריך להפליגה אל אמצעית הנהר למקום מים עמוקים שלא תהא גוששת, וצריך חבלים ארוכים, ואתה לא הודעתני שאכניס חבלים הצריכים לה.

ז. תוספות מסכת בבא מציעא דף עט עמוד ב

דפרקיה לטועניה בגויה - פי' בקונטרס שהוסיף המשא בחצי הדרך.

- וקשה, דהוה ליה למימר "פריק לה" כיון שממקום אחר היה פורק לספינה! ועוד, דקאמר "ושינוי דעתא" מה מפסיד דכל שכן טוב לו שמרויה יותר!
- ור"ת פירש "דפרקיה לטועניה" שמוכר סחורה שבספינה לאחר:
- היינו שינוי דעת כי שמא זה אדם הקונה הוא אדם קשה.
- א"נ לאשלא יתירא שצריך חבלים להוציא כלים של ראשונים ולהכניס של אחרונים...
- וריב"ם פי' דהכי קאמר: לעולם דשכיח לאוגוריה וליכא רפסא דספינה, דאיירי "דפרקיה לטועניה בגויה" כלומר שהתיר חבילה בתוך הספינה והוציא על יד על יד, וכן אחרון שהכניס סחורה במעט מעט דלא רפסה ספינה. ותרעומת הוי משום:
- שינוי דעת שלא הורגל עם זה האחר ולא ידע להתנהג לפי דעתו
- אי נמי לאשלא יתירא שאם ירבה זה במשא יצטרך לקנות כאן ביוקר חבלים חזקים, כי אם היה יודע בביתו היה קונה שם בדמים מועטים, וליכא אלא תרעומת דלאו טענה מעלייתא היא שכנגד זה מרויח שנוטל שכר יותר מחבילה מחמת גודלה.

ח. סוגים של הפסד הגורמים לתערומת

- כספיי?
 - בעה"ב הטעה את הפועלים (עו).
 - חמור כחוש (עט).
 - אשלי לספינה (עט):
- פיזי? – פועל הטעה את בעה"ב (עו):
- נפשיי?
 - שינוי דעת מבחינת מהירות (עט):
 - שינוי דעת מבחינת שוכר חדש (עט):

ט. שו"ע חושן משפט שלג:א

השוכר את הפועלים והטעו את בעל הבית, או בעל הבית הטעה אותם, אין להם זה על זה אלא תרעומת.

י. ש"ך חושן משפט סימן שלג ס"ק א

- אלא תרעומת. שיכול בע"ה לומר לפועל "השכר עצמך במקום אחר" וגם הפועל אומר לבע"ה "צא ושכור לך פועל אחר", אלא שיש על החוזר תרעומת בשביל הטורה. עכ"ל טור והוא מדברי הרא"ש.
- ומשמע מלשונם שכתבו בשביל הטורה דמשום שינוי דעתם ליכא דאע"ג דלעיל סימן שי"א סעיף ו' גבי ספינה כתב הרא"ש והטור והמחבר דישי עליו תרעומת משום שינוי דעתם דאיש אחר, שאני התם כיון שפרק' בחצי הדרך וכבר הרגיל עמו חצי הדרך, משא"כ הכא שחוזר מיד
- ולפ"ז היכא דאין כאן טרחא כגון שמוציאין בע"ה אחר להשכיר את עצמן אין להן עליו אפ"ל תרעומת וכן כ' הנ"י פ' האומנין... ונראה שהוא מפרש שינוי דעתם גבי ספינה כפירש"י דלא שייך רק גבי ספינה ע"ש, א"נ בנ"י מיירי בשלא הורגל עמהם [עם הפועלים] עדיין.
- ולפ"ז צ"ל הא דאיתא בש"ס פ' האומנין דף ע"ו ע"ב "אבל אם יש פועלי' לשכור ואמר צא ושכור מאלו אין לו עליהן אלא תרעומת" היינו דוקא בע"ה על הפועלי', משום שאין דרך בע"ה לטרוח ולהשכיר פועלים אחרים, אף שמוצא לשכור. אבל אם פועלי' מוצאין בע"ה אחר להשתכר אין להן עליו אפ"ל תרעומת.
- אבל ממ"ש ה"ה פ"ט משכירו' בשם הרמב"ן והרשב"א, דאם היו מוציאין להשתכר אין להן עליו אלא תרעומת שהרי הוא אומר 'צאו והשכירו עצמיכם כו', וכ"כ המחבר בס"ב, משמע דתרעומת מיהא איכא לפועלים על הבע"ה ולא כהנ"י. וכן משמע ממ"ש הרא"ש וטור ור"י ירוחם ותוס' ומרדכי ואגוד' ד'הלכו' אורחא דמלתא קתני...

יא. שו"ע חושן משפט שיא:ו

השוכר את הספינה ופרקה בחצי הדרך, נותן לו שכר כל הדרך. ואם מצא השוכר מי שישכיר אותה לו עד המקום שפסק, שוכר, ויש לבעל הספינה עליו תרעומת (וצריך ליתן לבעל הספינה מה שהספינה נפסדת בהוצאת הסחורה הראשונה ובהכנסת השנייה) (טור). וכן אם מכר כל הסחורה שבספינה לאיש אחד בחצי הדרך, וירד ועלה, הלוקח נוטל שכר חצי הדרך מהראשון ושכר החצי מזה האחרון, ויש לבעל הספינה עליו תרעומת מפני שגרם לו לסבול דעת איש אחר שעדיין לא הורגל, וכן כל כיוצא בזה.

תרעומת למאי נ"מ?

יב. בבא מציעא נב ע"ב

עד מתי מותר להחזיר? ... ואם היה [האשם] מכירה, אפילו לאחר שנים עשר חדש כו'. היכא? אי בכרכין הא אמרת עד שיראה לשולחני, אי בכפרים הא אמרת עד ערבי שבתות! אמר רב חסדא מידת חסידות שנו כאן. אי הכי אימא סיפא "אין לו עליו אלא תרעומת" – למאן? אי לחסיד [כלו' שהחסיד יתרעם], לא קבולי ליקבלה מיניה ולא תרעומת תיהוי ליה! ואלא להאיך דקבלה מיניה, ולבתר דמקבלה מיניה תרעומת תיהוי ליה?! הכי קאמר: הא אחר [שאינו חסיד], אף על פי שאין מקבלה הימנו אין לו עליו אלא תרעומת.

יג. רש"י מסכת בבא מציעא דף נב עמוד ב

אם לחסיד - קאמר דיש לו תרעומת על המחזיר, מי כופהו לקבל שיתרעם, טוב לו שלא יקבלנה משיקבלנה ויוציא דיבה על חברו.

יד. שו"ת תשב"ץ חלק ד (חוט המשולש) טור א סימן מה

אך אמנה יש לו על ראובן תרעומת דברים לפני המקום ב"ה אם הוא עשה לו הדבר הזה בערמה מעיקרא שהיה יודע את הדין ורימה אותו...

טו. כנסת הגדולה הגהות טור חושן משפט סימן רד:יח

מי שאינו עומד בדיבורו שהוא מחוסר אמנה מותר לקרותו רשע. מהר"ם בתשובה העתיקו המהר"י קולון ז"ל בשורש ע"ו מהר"ם מינץ בתשובותיו סימן (ק) [ק"א] רבינו בית יוסף בטור י"ד סימן רס"ד.

טז. בית יוסף יורה דעה סימן רסד

ואני מצאתי תשובת הר"מ עצמו (שם) וכתוב בה שנשאל על מי שנולד לו בן ונתנו ללוי למול, והיה קטן וחלש, ושאלו לאבי הבן מתי נמול אותו ואמר לסוף חודש שיצא מכלל נפל, ובתוך אותו זמן נתייעץ אבי הבן להמתין יותר עד שיחלים, והמוהל הלך חוץ לעיר לצורך קהלו כי לא היה סבור שימול הילד כ"כ במהרה כי עדיין היה הילד חלש, ואח"כ נתייעץ האב למול את בנו לאחר חודש והמוהל לא היה בעיר, ולא רצה להמתין עד שיבא ושלח אחר מוהל אחר חוץ לעיר והודיעו בין יבא לוי בין לא יבא נתתיו לך למולו, ועתה באו שניהם בעיר ביום אחד תודיענו למי יש לו לאב לתת את בנו למול.

והשיב מעשה היה בימי רבינו תם (ב"ק צא: תוד"ה וחייבו) באחד שנתן בנו למוהל למולו ובא אחר וקדמו ובא הראשון לדין על שכר הברכה, ושאלו לרבינו תם והשיב דמילתא דלית בה חסרון כיס לא עבדינן שליחותיהו (ב"ק פד:): ואפילו תפס מפקינן מיניה, אבל אם עדיין לא קדמו והרי שניהם עומדים לפנינו אז ודאי אותו שנדר לו תחלה הוא קודם, דלא גרע ממכירי כהונה ולויה דפרק כל הגט (ל.) חשיב להו כאילו אתא לידיהו...

ומיהו אי הדר ביה פירש ריב"ם שאין בית דין יכולים לעכבו מלחזור, אבל הוא עובר משום "שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב" (צפניה ג יג) ומותר לקרותו רשע.

יז. מעשה רקח הלכות מכירה פרק ז:ט

עוד הביא הרב [כנה"ג] שם אות י"ח משם מהר"ם ז"ל, דמותר לקרותו רשע עיין שם, ואפשר דלמדה הרב ז"ל מההיא דתנן, "עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה נקרא רשע" והוא בכלל העובר על דברי חז"ל.

יח. רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק ה:ב

אפילו להגביה ידו על חברו אסור וכל המגביה ידו על חברו אף על פי שלא הכהו הרי זה רשע.

יט. הגהות מיימוניות הלכות חובל ומזיק פרק ה:ב

פסק ראב"ן שפוסקים דינו כן לקרותו רשע, ופסול לעדות וכשנגדו נשבע ונטל עד שישוּב מרשעו ויקבל דין, ואפילו לא תבעו זה אלא אחר. וכן פסק רא"ם אהא דפ' האומר דעני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה ממנו נקרא רשע שיש לחזן הכנסת להכריז עליו בבית הכנסת ברבים, וכן היה מורה ושלום מורי רבינו מאיר משמו ע"כ:

כ. שו"ת מהר"ם מינץ סימן לט (א)

סיומא דמלתא אכתוב למען ירוץ הקורא בו, אם הר"ג רוצה להחזיק הבית, ואז אם אחיו של הנר' גומ' רוצה לישאר בחוץ, אז צריך אחיו של הנרא' גומפכין לקבל עליו בפני ב"ד באשר הוא שם... והוי הר"ג מחוסר אמנה, וכן צריך ש"ץ להכריז בב"ה בשעה שאומרים אשרי, וז"ל "גומפכין חזר בו מדבריו, שאמר שרוצה להניח הבית לגומפרכט, לכך הוא מחוסר אמנה..."

כא. תפארת ישראל - יכין מסכת בבא מציעא פרק ו משנה א

תרעומת. מדלא קאמר "יש להן תרעומות זע"ז", קמ"ל דאין להן זע"ז שום חיוב, אפילו לצאת ידי שמים:

כב. פרישה חושן משפט סימן שכו:א

תרעומת מיהא יש להמקבל [על] בעל השדה, דצריך ליתן לו כל חלקו בחיטין [ואינו] מנכה לו עבור דלא הוכחש ארעיה. ואי בעי להיות נקני מהתרעומת צריך לפייסו...

כג. בבא מציעא מח ע"א

והנושא ונותן בדברים לא קנה והחזור בו אין רוח חכמים נוחה הימנו

כד. רמב"ם הלכות מכירה פרק א הלכה א

המקח אינו נקנה בדברים, ואפילו העידו עליהם עדים... וכן בנותן מתנה ומקבלה.

כה. תוספות מסכת כתובות דף קב עמוד א "אליבא"

ואין לתמוה היכי משתעבד בשטר זה [שטר פסיקתא ד"תנאים"], הא אין מטלטלין נקנין בשטר, דיש לומר דהואיל וטרח למכתב שטרא גמר ומשעבד נפשיה שהרי אפילו באמירה בעלמא יש דברים שנקנים כדקאמר בסמוך. ועוד דשמעינן ליה לרבי יוחנן בהזהב (ב"מ דף מט.) הנותן מתנה מועטת לחבירו קנה אף על פי שלא הגיע לידו דגמר ומקני הכא נמי מתוך שטרח ליתנם בשטר בכה"ג גמר ומקנה.

כו. קובץ שעורים בבא בתרא אות שעד

בתוס' כתבו דמכירי כהונה [שציפו לתת תרו"מ לכהן פלוני] הוי כמו מתנה מועטת דאסור לחזור בו, ומ"מ מהניא חזרתו. ולכאורה משמע, שמכירי כהונה לא זכו עדיין עד שתבא לידם, וכן הבין בקצה"ח סי' רע"ח, אבל באמת א"א לפרש כן, דהא במלוה מעות את הכהן, גיטין ל', מבואר דבמכירי כהונה יכול למכור חלקו, ואי נימא דלא זכה עד שתבא לידו, איך ימכור דבר שאינו שלו, וכן בסוגיין מבואר, דמוריש את בניו, ואם המוריש לא זכה בהן איך יוריש לבניו! ובקצה"ח כתב דגם בנשבע לתת לחבירו, כיון דאסור לחזור בו, יכול המקבל להוריש, ודברי תימה הן, דכיון דשבועה אינה עושיין קנין, איך יוריש דבר שלא זכה בו מעולם?

ובתוס' כתובות ק"ב כתבו דיש דברים שאינן צריכין קנין, דכיון דגמר ומקני א"צ מעשה קנין. והביאו ראיה, ממתנה מועטת, ב"מ מ"ט, והיינו מדיכול לעשותו תרומת מעשר על מקום אחר, אלמא דקני, והוא תמוה לכאורה, דהא מבואר שם דיכול לחזור בו, ואי נימא דקנה, אמאי יכול לחזור?

וצ"ל, כמו שמצינו - קי"ג - "קנין עד אימת יכול לחזור בו", והוא דוקא בקנין סודר, והטעם, כיון שלא הוציא עדיין הדבר מרשותו, קים להו לרבנן שכוננתו היתה שיכול לחזור, ה"נ במכירי כהונה, אף דגמר ומקני לאלתר, מ"מ דעתו להקנותו רק בתנאי אם לא יחזור בו עד שיבא ליד הכהן, ואם לא חזר בו, קנה הכהן למפרע, ומשו"ה מיקרי מוחזק אצל הכהן...

כז. גיטין ל ע"ב

ישראל שאמר לבן לוי "מעשר לאביך בידי, הילך דמיו", אין חוששין שמא עשאו אביו [של הלוי] תרומת מעשר על מקום אחר. "כור מעשר לאביך בידי והילך דמיו" חוששין שמא עשאו אביו [של הלוי] תרומת מעשר על מקום אחר.

כח. חידושי הרשב"א מסכת גיטין דף ל עמוד ב

וא"ת, א"כ אף הוא היאך יעשנו תרומת מעשר דאכתי לא קני ליה, איכא למימר דכיון דאין לו בו לישראל הנותן אלא טובת הנאה והויא לה מתנה מועטת ויש בחזרתו משום מחוסרי אמנה, יכול הוא לעשותו תרומת מעשר על מקום אחר כל שלא חזר בו בעל הבית, אף על פי שיש לו לבעל הבית רשות לחזור בו, וכדאמר' בפרק הזהב (מ"ט א') מודה ר' יוחנן במתנה מועטת דסמכה דעתיה...

כט. רמב"ם הלכות מעשר פרק ה הלכה ט

השוכר את הפועלים לעשות עמו בפירות, בין בתלושין בין במחוברין, הואיל ויש להם לאכול מן התורה במה שהן עושיין הרי אלו אוכלין ופטורים מן המעשר. ואם התנה עמהן שיאכלו מה שלא זכתה להן תורה, כגון שהתנה עמהן הפועל שיאכלו בניו עמו או שיאכל בנו בשכרו או שיאכל אחר גמר מלאכתו בתלוש, ה"ז אסור לאכול עד שיעשר הואיל ואוכל מפני התנאי ה"ז כלוקח.

ל. דרך אמונה - ביאור ההלכה הלכות מעשר פרק ה

מה שהקשה בחזו"א דהא רבנו פסק דהלוקח לשלוח לחברו אין קובע למעשר, וגבי הבן הו"ל מתנה, ולמה קובע כאן? ... ונראה דאע"ג דלא קנה לפי דברי רבנו ויכול לחזור בו, מ"מ כל כמה דלא הדר ב'י' בודאי חייב בעה"ב ליתן לבנו, שהרי הסכימו ביניהן על כך... הו"ל "מקח" גבי השני דהא לענין מקח במעשרות א"צ מקח ממש שא"י לחזור בו, [שעיקר הטעם שקובע משום שדבר שקנה ושולם עבורו מרגיש קביעות באכילתו כמש"כ הרמב"ן בב"מ פ"ח א'], שהרי כ' רבנו בריש פירקין דגם אם נתן מעות ולא משך הוי מקח, אף על גב דמצי הדר ב'י', כיון שיש מי שפרע אלמא דכל שאסור לחזור מקרי מקח וקובע.

לא. שו"ע חושן משפט רד:ח

וכן מי שאומר לחבירו ליתן לו מתנה, ולא נתן, הרי זה ממחוסרי אמנה. במה דברים אמורים? במתנה מועטת, שהרי סמכה דעתו של מקבל כשהבטיחו. אבל במתנה מרובה אין בה חסרון אמנה שהרי לא האמין זה שיתן לו דברים אלו עד שיקנה אותו בדברים שהם נקנים בהם.

לב. רבי עקיבא איגר חושן משפט סימן רד:ח
במתנה מועטת. נ"ב ומ"מ אם מת נראה דאין מוטל איורשים ליתן לו המתנה, ועיין תשובת חכם צבי סי' ע':

לג. ר' אליהו ציון סופר, בענין מחוסר אמנה בדברים, מקבצאל, ענף ב:ב-ג
ב: ובספר משנת יעבץ להרה"ג ר' בצלאל ז'ולטי ז"ל חו"מ לג כתב דלסברת התוס' כתובות קב... אם כן הא דחוזר בו הוא מחוסר אמנה אינו רק משום דאינו מקיים דבריו, אלא משום שעל ידי זה שחוזר בו מפקיע את זכות הקנין שיש לחבירו במתנה מועטת. לכן כשמת הנותן, גם ליורשים יש להם חיוב ליתן המתנה, ואם חזרו בהם הם בכלל מחוסרי אמנה שהרי הם מפקיעים את זכות הקנין שיש למקבל במתנה מועטת. ג: אמנם לכאורה י"ל דאין סתירה מדברי תוס' כתובות הנ"ל למה שהעלו הגרע"א והחכ"צ, דהאי דינא דאסור לבטל הקנין שכבר חל הוא רק למי שנתחייב והבטיח בדבורו להעמיד הקנין ולקיימו... והיות שהיורשים לא הבטיחו קיום הקנין מסתבר לומר שאין להם חיוב להעמידו וזכותם לחזור בהם ולבטלו...